

A Márai-cikkek: kritika, de lázadás is. Mert nem egy Örley novellában Márai mondatszerkesztése és szóhasználat, általában a márais atmoszféra érezhető, kivétel csak e kötetnek is címet adó írása *A Flocsek bukása*, az eredetileg 1936-ban megjelent kisregény (?).

Az Örley-legenda eltakarta ezt a mintegy harminc oldalnyi töredéket a magyar, de úgy gondolom kortárs európai prózában is egyedül álló remekművet. „Az utolsó szabad gyermeknyárról” szól a Flocsek bukása című kisregény. Nem véletlen a keserű, szinte tragikus vég” — írja Pergel Ferenc életrajzi vázlatában. Nem érték egyet felfogásával. A befejezés egy irodalmi konvenció szerencsétlen kölcsönvétele. A kisregény már legelső mondataival is bonyolult struktúrájú nagyobb terjedelmű epikus művet ígér: nem egy múltbeli lezárt epizód másfél évtizeddel későbbi elmondását, hanem a múltnak, a múltbeli történetnek az elbeszélés idejébe való 'felfejlesztését'. A lezárás váratlan, a szimbolikus értékű realista történet kultúráltnak megfogalmazott közhelyeszerű csattanóval zárul. Csak egy irodalmi sablon szerint tragikus a vég, én inkább mesterségbeli problémából adódó happy endingnek tartom: az igazán tragikus az első harminc oldal, mely egyebek közt Golding *Legyek urának* rangosabb párját is igéri, és atmoszférájával előlegezi Ottlik *Iskola a határon* című kitűnő regényét is, és nem az utolsó kettő-három. Örley kritikai munkássága — az eddigi kutatások alapján — *A Flocsek bukása* után kezdődik: külföldiek és magyarok, idősebbek és pályatársak munkájának számbavételével, hogyan bírkóznak meg az epika buktatóival. *A Flocsek bukása* után kétszeresen is tanulóévek következtek: a kritikuse, valamint a novellistáé, az utóbbi írásai inkább műhelytanulmányok, a „jó tanuló” (hogy az ő szavát idézzük) vizsgadarabjai túlságosan is előtérbe tola-kodó önéletrajzi és periférikus élményekkel, történetekkel, semmint a nagyigényű kezdet folytatásai. A Márai-kritikák, különösen a harmadik, Sirályról szóló cikk, mintha a tanulóévek végét ígerte volna, egy kényszerű kompromisszum felmondását. E hipotetikus fordulatra, *A Flocsek bukása* szintű vállalkozások írására azonban tragikus halála miatt már nem kerülhetett sor.

Ferenczi László

Fábrý Zoltán: Stószí délelőttök. Bratislava, 1968. Madách K. 444 l.

Fábrý Zoltán nevét ma már mindenki ismeri és becsüli, aki irodalommal foglalkozik Magyarországon. Mégsem haszontalan legújabb könyve ismertetésekor kiemelni két

legjellemzőbb tulajdonságát: igazságkereső szenvedélyét és csaknem fél évszázad óta nem lankadó küzdelmét az embertelenség ellen.

Az igazság szenvedélyes keresésében szeret elveszteni látszó pöröket fölújítani, sommás ítéleteket megfőllebezni. Így kel védelmére Palotai Boris egy regényének (*Keserű mandula*) és — ami ennél sokkal izgalmasabb — Masaryknak, Mécs Lászlónak, sőt Sztálinnak. A „személyi kultuszról”, annak eszmét és irodalmi vetületéről: a dogmatizmusról és sematizmusról súlyos ítéletet mond ugyan, de 1964-ben is kötelességének tartja kimondani, hogy Sztálin „hibái, bűnei nem hatálytalanítják érdemeit” (359. l.). Nem tud egyetérteni Masaryknak azzal végletes kárhözátásával sem, amely egy időben szinte kötelező álláspontja volt a kommunista szemléletnek. Fábrý 1950-ben, a pozsonyi *Új Szóba* cikket ír Csehszlovákia első köztársasági elnökéről, és a maga korábbi nézetét is revidálva, nem habozik kijelenteni: „A Masaryk-éra sok bűnét nem lehet Masarykra fogva leegyszerűsíteni”. (263. l.) Hangoztatja ugyan, hogy mint kommunista nem érthet egyet Masaryk polgári filozófiájával, de lelkes szavakat talál az egykori elnök humanizmusának dícséretére. Humánusot és bátorságot lát Masaryknak a magyar kisebbség iránt őszinte barátságot mutató nemzetiségi politikájában, és valóságos hősiességet az antiszemizmus elleni föllépésében: „Íme, egy ember, aki a polnai vérvád zsidó vádlottjai elé áll, aki széttépi a rituális gyilkosság aljas meséjét. Egy ember egyedül szemben a hepp-heppelő antiszemitizmus egész falkájával.” (261. l.) S ez — Fábrý szerint — jelentett annyit, mintha megakadályozta volna a tüntető munkásokra adott csendőri sortüzet.

A magyar irodalomtörténet szempontjából azonban fontosabb az a csaknem két ivre terjedő tanulmány, amelyben Mécs László problémájával foglalkozik (*Irodalmi Szemle*, 1966.). Igazságérzete nem engedi, hogy Mécs későbbi megingása, politikai eltévelyedése miatt semmisnek tekintsék a szlovákiai magyar papköltő egykori, humanisztikus szellemű, szociális érzésű pályakezdését, valamint azt az érdemét, hogy szinte megindítója volt a csehszlovák államhatárok közé került magyarság irodalmi életének. Történelmi érdekességű Fábrý cikkének az az adata, hogy Mécs Lászlót az első durva támadás Magyarországról érte, az Ady-ellenes konzervatív tábor legkorlátozottabb képviselője, Szász Károly részéről a *Budapesti Hírlapban* (1923). S fölhívja még — Szalatnai Rezső nyomán — Mécs mentességül egy 1942-ben megjelent versét, amelyben az ekkor már Budapesten élő költő Hitler ellen látszik szólani.

Az eddig mondottakból is kitetszik, hogy Fábrynak ez a kötete, mint egész munkássága, megoszlik a politikai publicisztika és az irodalmi kritika között. De közírói munkássága, egész politikai magatartása is irodalmi ihletésű. Világnézetének, hitvallásának alfája és omegája az *Ady* szava: ember az emberetelenségben. Mint maga vallja *Antisemitizmus* című, félszáz lapnyi tanulmányában „... ez lett a varázsige, mely látóvá, hallóvá és beszélővé tett: a vox humana elkötelezettjévé. Adynak . . . köszönhetek mindent!” (329. l.)

A „varázsige” azonban nemcsak motorja, fékje is lett Fábry esszéiről munkásságának. Amennyire tisztetreméltó, hogy Adyról, „öseiről és rokonairól” (ilyeneknek vallja Csokonai és Tömörkény mellett Ibsent és Gorkijt is) évtizedek során írt, elhangzott cikkeiben és előadásaiban törhetetlenül ragaszkodik ehhez a vezérgondolathoz, annyira hiányosnak érezzük ma már, hogy Fábry szinte egyébről sem beszél, mint erről az eszmei mondanivalóról vagy általában az eszmei mondanivalóról, szinte ügyet sem vetve a sajátosan művészi értékekre. A mindig híven hangoztatott emberség, a „vox humana” nevében, amelynek vezérszólamát Ady háború alatti költszetéből hallja ki, Fábry kicsinylően szól Ady korábbi korszakáról: „*A Vér és arany* és *A halottak élén* kiteljesedése között majdnem áthidalhatatlan a távolság” (102. l.). Volt idő, amikor egyesek a „tisztá művészet” jegyében Ady politikai költszetét kisebbítették. Ma már tudjuk, hogy Ady egész nagysága, sőt egész embersége egész költszetében benneragyo.

Pedig Fábry értőn elemez esztétikai szempontok szerint is, ahogy ezt néhány szlovákiai magyar regényről írt magas mértékű bírálat mutatja. A gazdag kötetnek érdekes fejezete még egy kis tanulmány a cseh és lengyel között középen álló *lah* nyelvjárás egyetlen költőjéről, Ondra Lysohorskyról, noha jobbára itt is csak a versek mondandójáról esik szó.

Függelékül közli Fábry a könyve végén *A vádlott megszólal c.*, a maga idejében csak primitív sokszorosításban megjelent röpiratát. Megrázó dokumentum ez azokról az évekről (1945–1948), amikor a még nagyrészt polgári csehszlovák kormányzat a szlovákiai magyarságon akarta megtorolni Horthyék és Szálasiék bűneit. Együttal komoly tanúságtétel a szlovákiai magyar írók emberies megnyilatkozásairól a fasiszta szlovák állam idején.

A sötétség ideje elmúlt. Bízunk benne, hogy anapjainkban szövetségi állammá alakult Cseh és Szlovák Köztársaságban hiánytalanul megvalósul a nemzeti kisebbségek egyenjogúsága. Az ehhez vezető útra kezdetől fogva rávilágított az a láng is, amely

Fábry Zoltán, a humanista, tehát kommunista író műveiben lobog.

Kardos Pál

Csanda Sándor: Első nemzedék A csehszlovákiai magyar irodalom keletkezése és fejlődése. Bratislava, 1968. Tatran. 274 l.

Csanda Sándornak, a csehszlovákiai magyar szellemi élet egyik legtermékenyebb irodalomtörténészének a legújabb kötete esszét, vagy fejlődésrajzot sejtető címe ellenére portrék mozaikképeiből összeállított, gyakorlati hasznú kézikönyv a két világháború közti csehszlovákiai magyar irodalom történetéről. Mint ilyen a maga nemében az első és egyetlen mű, megszületése régóta és sokszor hiányolt munkát pótol. Úttörő jellege és egyelőre még mindig sok mindent pótlandó feladatvállalása miatt műfaja kissé kísérletlen hibrid, melyben az irodalomtörténet, kritika és lexikonszerűség feloldatlanul váltják egymást az egyes fejezetekben. A kötet tanulmányai között műfaji különbségekből és a mozaikszerűségből érződik — s erre a bevezetőben maga szerző is utal —, hogy az egyes portrék nem egy megtervezett összkép arányához mérve, hanem alkalmoszerűen íródtak. Nem egy összefoglaló fejlődésrajz, szintézis, hanem különböző időkben és céllal megírt tanulmányok kiegészítése által lett a könyv átfogó egésszé, bár az adott kor szellemi életének feltérképezésében a lehető legnagyobb teljességre törekszik, s a számbavétel, regisztrálás szempontjából sehol nem hagyott fehér foltokat.

Anyagát a szerző a következő műfaji csoportosítás szerint tárgyalja: 1. Sajtó- és könyvkiadás; 2. Líra; 3. Epika; 4. Dráma; 5. Publicisztika, kritika, irodalomtörténet; 6. Kitekintés. Rendezőelvéhez azonban nem ragaszkodik mereven, az egyes szerzők teljes életművét abban a fejezetben tárgyalja, amelyhez jelentősebb alkotásai alapján tartoznak. Összesen 75 költőt, író, publicistát, kritikus és irodalomtörténészt tart számon a könyv, s ez valószínűleg számszerint is lényegesen több, mint amit az azonos időszakú, felszabadulás utáni korszak fölmutathat. Még meglepőbb a mai viszonyokból nézve a korabeli csehszlovákiai magyar sajtó gazdagsága, sokszínűsége, ami részben a masaryki demokrácia liberalizmusának, részben a rendkívül differenciáltodott — a magyarországi és a csehszlovákiai kormánypolitikához való viszony szempontjából erősen tagolt — politikai irányzatok azon igyekezetének következménye, hogy főuraimat minél szélesebb körökre kihatóan kiépítsék. Az irodalmi életnek már sokkal kevesebb sajtóorgánuma volt, s legmótosabbak voltak a könyvkiadás lehetőségei.